
Natya Shastra Chapter 7

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయ ౭

Document Information

Text title : naaTyashaastra adhyaaya 7

File name : natya07.itx

Category : nATyashAstra, major_works, bharata

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Sage Bharata

Transliterated by : dpadmakar at hotmail.com

Proofread by : dpadmakar at hotmail.com

Latest update : May 24, 2001, March 19, 2011

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయ ౭

॥ శ్రీరస్తు ॥

భరతమునిప్రణీతం నాట్యశాస్త్రమ్

అథ సప్తమోఽధ్యాయః ।

భావానిదానీం వ్యాఖ్యాస్యామః । అత్రాహ- భావా ఇతి కస్మాత్ ।

కిం భవస్తీతి భావాః కిం వా భావయస్తీతి భావాః । ఉచ్యతే -

వాగ్గసత్త్వేపేతాన్కావ్యార్థాన్భావయస్తీతి భావా ఇతి ।

భూ ఇతి కరణే ధాతుస్తథా చ భావితం వాసితం

కృతమిత్యనర్థాన్తరమ్ ।

లోకేఽపి చ ప్రసిద్ధమ్ । అహో హ్యనేన గన్ధేన రసేన వా సర్వమేవ

భావితమితి ।

తచ్చ వ్యాప్త్యర్థమ్ ।

శ్లోకాశ్చాత్ర-

విభావేనాహృతో యోఽర్థో హ్యనుభావైస్తు గమ్యతే ।

వాగ్గసత్త్వాభినయైః స భావ ఇతి సంజ్ఞతః ॥ ౧ ॥

వాగ్గముఖరాగేణ సత్త్వేనాభినయేన చ ।

కవేరన్తర్గతం భావం భావయన్భావ ఉచ్యతే ॥ ౨ ॥

నానాభినయసంబద్ధాన్భావయన్తి రసానిమాన్ ।

యస్మాత్సూదమీ భావా విజ్ఞేయా నాట్యయోక్తుభిః ॥ ౩ ॥

అథ విభావ ఇతి కస్మాత్ । ఉచ్యతే-విభవో విజ్ఞానార్థః ।

విభావః కారణం నిమిత్తం హేతురితి పర్యాయాః । విభావ్యతేఽనేన

వాగ్గసత్త్వాభినయా ఇత్యతో విభావః । యథా విభావితం విజ్ఞా-

తమిత్యనర్థాన్తరమ్ ।

అత్ర శ్లోకః -

బహవోఽర్థా విభావ్యన్తే వాగ్గ్జాభినయాశ్రయాః ।

అనేన యస్మాత్తేనాయం విభావ ఇతి సంజ్ఞితః ॥ ౪ ॥

అథానుభావ ఇతి కస్మాత్ । ఉచ్యతే-

అనుభావ్యతేనేన వాగ్గసత్త్వకృతోఽభినయ ఇతి ।

అత్ర శ్లోకః -

వాగ్గభినయేనేహ యతస్తస్వర్థోఽనుభావ్యతే ।

శాఖాజ్ఞోపాఙ్గసంయుక్తస్తస్వనుభావస్తతః స్మృతః ॥ ౫ ॥

ఏవం తే విభావానుభావసంయుక్తా భావా ఇతి వ్యాఖ్యాతాః । అతో

హ్యేషాం భావానాం సిద్ధిర్భవతి । తస్మాదేషాం భావానాం

విభావానుభావసంయుక్తానాం లక్షణనిదర్శనాన్యభివ్యాఖ్యాన్యాస్యామః ।

తత్ర విభావానుభావో లోకప్రసిద్ధౌ ।

లోకస్వభావానుగతత్వాచ్చ తయోర్లక్షణం

నోచ్యతేఽతిప్రసక్తనివృత్త్యర్థమ్ ।

భవతి చాత్ర శ్లోకః -

లోకస్వభావసంసిద్ధా లోకయాత్రానుగామినః ।

అనుభావా విభావాశ్చ జ్ఞేయాస్తస్వభినయే బుధైః ॥ ౬ ॥

తత్రాష్టౌ భావాః స్థాయినః । త్రయస్త్రిశదస్వ్యభిచారిణః ।

అష్టౌ

సాత్వికా ఇతి భేదాః । ఏవమేతే కావ్యరసాభివ్యక్తేహేతవ

ఏకోనపఞ్చాశద్యావాః

ప్రత్యవగన్తవ్యాః । ఏభ్యశ్చ సామాన్యగుణయోగేన రసా నిష్పద్యన్తే ।

అత్ర శ్లోకః-

యోఽర్థో హృదయసంవాదీ తస్య భావో రసోద్భవః ।

శరీరం వ్యాప్యతే తేన శుష్కం కాష్ఠమివాగ్నినా ॥ ౭ ॥

అత్రాహ- యది

కావ్యార్థసంశ్చితైర్విభావానుభావవ్యజ్ఞైరేకోనపఞ్చాశద్యావైః

సామాన్యగుణయోగేనాభినిష్పద్యన్తే రసాస్తత్కథం స్థాయిన ఏవ భావా

రసత్వమాపు అవన్తి । ఉచ్యతే- యథా హి

సమానలక్షణాస్తుల్యపాణిపాదోదరశరీరాః

సమానాఙ్గప్రత్యఙ్గా అపి పురుషాః

కులశీలవిద్యాకర్మశిల్పవిచక్షణత్వారాజ-

త్వమాప్పువన్ని తత్రైవ చాన్యేఽల్పబుద్ధయస్తేషామేవానుచరా భవన్ని
తథా

విభావానుభావవ్యభిచారిణః స్థాయిభావానుపాశ్రితా భవన్తి ।

బహ్వశ్రయత్వాస్వామిభూతాః స్థాయినో భావాః ।

తద్వత్థాసనీయపురుషగుణభూతా అన్యే భావాస్తాన్గుణతయా శ్రయన్తే ।

స్థాయిభావా రసత్వమాప్పువన్ని । పరిజనభూతా వ్యభిచారిణో
భావాః ।

అత్రాహ- కో దృష్టాన్త ఇతి । యథా నరేన్ద్రో బహుజనపరివారోఽపి స
ఏవ నామ

లభతే నాన్యః సుమహానపి పురుషః తథా

విభావానుభావవ్యభిచారిపరివృతః

స్థాయీ భావో రసనామ లభతే ।

భవతి చాత్ర శ్లోకః -

యథా నరాణాం నృపతిః శిష్యాణాం చ యథా గురుః ।

ఏవం హి సర్వభావానాం భావః స్థాయి మహానిహ ॥ ౮ ॥

లక్షణం ఖలు పూర్వమభిహితమేషాం రససంజ్ఞకానామ్ । ఇదాసీం

భావసామాన్యలక్షణమభిధాస్యామః । తత్ర స్థాయిభావాన్వక్ష్యామః -

రతిర్నామ ప్రమోదాత్మికా

ఋతుమాల్యానులేపనాభరణభోజనవరభవనానుభవనా-

ప్రాతికూల్యాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే ।

తామభినయేత్స్మితవదనమధురకథన-

ఘ్రూక్షేపకటాక్షాదిభిరనుభావైః । అత్ర శ్లోకః -

ఇష్టార్థవిషయప్రాప్త్యా రతిరిత్యుపజాయతే ।

సౌమ్యత్వాదభినేయా సా వాఙ్మధుర్యాఙ్గచేష్టితైః ॥ ౯ ॥

హాసో నామ

పరచేష్టానుకరణకుహకాసమృద్ధప్రలాపపౌరోభాగ్యమౌర్ధ్వాదిభిర్విభావైః

సముత్పద్యతే । తమభినయేత్పూర్వైక్వైర్హాసితాదిభిరనుభావైః ।

భవతి చాత్ర శ్లోకః -

పరచేష్టానుకరణార్థాసః సముపజాయతే ।

స్మితహాసాతిహాసితైరభినేయః స పణ్ణితైః ॥ ౧౦ ॥

శోకో నామ

ఇష్టజనవియోగవిభవనాశవధబన్ధదుఃఖానుభవననాదిభిర్విభావైః

సముత్పద్యతే |

తస్యాస్తపాతపరదేవితవిలపితవైవర్ణ్యస్వరభేదస్తస్తగాత్రతాభూమి-

పతనసస్వనరుదితాక్రందితద్దీర్ఘనిఃశ్వాసితజడతోన్మాదమోహమరణాదిభిరనుభా-

వైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః |

రుదితమత్ర త్రివిధమ్ - ఆనన్దజమార్తిజమీర్ష్యాసముదభవం చేతి |

భవన్తి చాత్రార్యాః -

[ఆనందే౭ప్యార్తికృతం త్రివిధం రుదితం సదా బుధైరేయమ్ |

తస్య త్వభినయయోగాన్విభావగతితః ప్రవక్ష్యామి ||]

హర్షోత్ఫుల్లకపోలం సానుస్మరణాదపాఙ్గవిసృతాస్తమ్ |

రోమాఙ్గుగాత్రమనిభృతమానన్దసముదభవం భవతి || ౧౧ ||

పర్యాప్తవిముక్తాస్తం సస్వనమస్వస్థగాత్రగతిచేష్టమ్ |

భూమినిపాతనివర్తితవిలపితమిత్సార్తిజం భవతి || ౧౨ ||

ప్రస్ఫురితౌష్ఠకపోలం సశిరఃకమ్పం తథా సనిఃశ్వాసమ్ |

ఘ్రుకుటీకటాక్షకుటిలం స్త్రీణామీర్ష్యాకృతం భవతి || ౧౩ ||

స్త్రీనీచప్రకృతిష్యేష శోకో వ్యసనసమ్భవః |

ధైర్యేణోత్తమమధ్యానాం నీచానాం రుదితేన చ || ౧౪ ||

క్రోధో నామ

ఆధర్షణాక్రుష్టకలహవివాదప్రతికూలాదిభిర్విభావైః

సముత్పద్యతే | అస్య

వికృష్టనాసాపుటోద్వృత్తనయనసందష్టోష్ఠపుట-

గణ్డస్ఫురణాదిభిరనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః |

రిపుజో గురుజశ్చైవ ప్రణయిప్రభవస్తథా |

భృత్యజః కృతకశ్చేతి క్రోధః పఙ్చవిధః స్మృతః || ౧౫ ||

అత్రార్యా భవన్తి -

భృకుటీకుటిలోత్కటముఖః సన్దష్టోష్ఠః స్పృశన్కరేణ కరమ్ |

క్రుద్ధః స్వభుజాప్రేక్షీ శత్రో నిర్యన్తణం రుష్యేత్ || ౧౬ ||

కిఞ్చిదవాఙ్ముఖదృష్టిః సాస్తస్వేదాపమార్జనపరశ్చ |

అవ్యక్తోల్పణచేష్టో గురౌ వినయయన్త్రితో రుష్యేత్ || ౧౭ ||

అల్పప్రతరవిచారో వికిరన్నత్రాణ్యపాఙ్గవిక్షేపైః |
సభ్రుకుటిస్ఫురితోష్ఠః ప్రణయోపగతాం ప్రియా రుష్యేత్ || ౧౮ ||

అథ పరిజనే తు రోషస్తర్జననిర్భర్తనాక్షివిస్తారైః |
విప్రేక్షణైశ్చ వివిధైరభినేయః క్రూరతారహితః || ౧౯ ||

కారణమవేక్షమాణః ప్రాయేణాయాసలిజ్జసంయుక్తః |
వీరరసాన్తరచారీ కార్యః కృతకో భవతి కోపః || ౨౦ ||

ఉత్సాహో నామ ఉత్తమప్రకృతిః | స
చావిషాదశక్తిధైర్యశౌర్యాదిభిర్విభావై-
రుత్పద్యతే | తస్య ధైర్యత్యాగవైశారద్యాదిభిరనుభావైరభినయః
ప్రయోక్తవ్యః |

అత్ర శ్లోకః -
అసమ్మోహోదిభిర్వ్యక్తో వ్యవసాయనయాత్మకః |
ఉత్సాహస్త్యభినేయః స్యాదప్రమాదోత్థితాదిభిః || ౨౧ ||

భయం నామ స్త్రీనీచప్రకృతికమ్ |
గురురాజాపరాధశ్వాపదశూన్యాగారాటపిపర్వతగహనగజాహిదర్శననిర్భర్తన-
కాన్తారదుర్దిననిశాన్తకరోలూకనక్షత్చురారావశ్రవణాదిభిర్విభావైః
సముత్పద్యతే |

తస్య
ప్రకమ్పితకరచరణహృదయకమ్పనస్తమ్భముఖశోషజిహ్వోపరిలేహన-
స్వేదవేపథుత్రాససపరిత్రాణాన్వేషణధావనోత్కృష్టాదిభిరనుభవైరభినయః
ప్రయోక్తవ్యః |

అత్ర శ్లోకాః -
గురురాజాపరాధేన రౌద్రాణాం చాపి దర్శనాత్ |
శ్రవణాదపి ఘోరాణాం భయం మోహేన జాయతే || ౨౨ ||

గాత్రకమ్పనవిత్రాసైర్వక్త్రశోషణసమ్భ్రమైః
విస్ఫూరితేక్షణైః కార్యమభినేయక్రియాగుణైః || ౨౩ ||

సత్త్వవిత్రాసనోద్భూతం భయముత్పద్యతే నృణామ్ |
సస్తాఙ్గాక్షినిమేషైస్తదభినేయం తు నర్తకైః || ౨౪ ||

అత్రార్యా భవతి -

కరచరణహృదయకమ్పైర్ముఖశోషణవదనలేహనస్తమ్భైః |
సమ్భ్రాన్తవదనవేపథుసంత్రాసకృత్తైరభినయోఽస్య || ౨౫ ||

జగుప్సా నామ స్త్రీనీచప్రకృతికా | సా
చాహృద్యదర్శనశ్రవణాదిభిర్విభావైః
సముత్పద్యతే | తస్యాః
సర్వాఙ్గసంకీచనిష్ఠీవనముఖవికూణనహృల్లేఖాది-
భిరనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః |
భవతి చాత్ర శ్లోకః -
నాసాప్రచ్ఛాదనేనేహ గాత్రసంకీచనేన చ |
ఉద్యేజ్యవైః సహృల్లేఖైర్జుగుప్సామభినిర్విశేత్ || ౨౬ ||

విస్మయో నామ
మాయేన్ద్రజాలమానుషకర్మాతిశయచిత్రపుస్తశిల్పవిద్యాతిశయాదిభిర్విభావైః
సముత్పద్యతే | తస్య
నయనవిస్తారానిమేషప్రేక్షితభ్రూజేపరోమహర్షణశిరఃకమ్పసాధువాదాదిభి-
రనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః |
భవతి చాత్ర శ్లోకః -
కర్మాతిశయనిర్వృత్తో విస్మయో హర్షసమ్భవః |
సిద్ధిస్థానే త్వసౌ సాధ్యః ప్రహర్షపులకాదిభిః || ౨౭ ||
ఏవమేతే స్థాయినో భావా రససంజ్ఞాః ప్రత్యవగస్తవ్యాః |

వ్యభిచారిణ ఇదాసీం వ్యాఖ్యాన్యాయః | అత్రాహ - వ్యభిచారిణ ఇతి
కస్మాత్ |

ఉచ్యతే - వి అభి ఇత్యేతావుపసర్గౌ | చర ఇతి గత్యర్థో ధాతుః |

వివిధమాభిముఖ్యేన

రనేషు చరన్తితి వ్యభిచారిణః | వాగఙ్గసత్త్వోపేతాః ప్రయోగే

రసాన్నయన్తితి

వ్యభిచారిణః | అత్రాహ - కథం నయన్తితి | ఉచ్యతే - లోకసిద్ధాన్త

ఏషః -

యథా సూర్య ఇదం దినం నక్షత్రం వా నయతీతి | న చ తేన

బాహుభ్యాం స్కన్ధేన

వా నీయతే | కిం తు లోకప్రసిద్ధమేతత్ | యథేదం సూర్యో నక్షత్రం దిన

వా నయతీతి ।

ఏవమేతే వ్యభిచారిణ ఇత్యవగస్తవ్యాః । తానిహ సక్లహాభిహితాంస్త్ర-
యస్త్రింశద్వ్యభిచారిణో భావాన్ వర్ణయిష్యామః ।

తత్ర నిర్వేదో నామ

దారిద్ర్యవ్యాధ్యవమానాధిక్షేపాక్రుష్టకోధతాడనేష్టజన-

వియోగతత్త్వజ్ఞానాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే స్త్రీనీచకుసత్త్వానామ్

।

రుదితనిఃశ్వసితోచ్ఛ్వాసితసమ్పుధారణాదిభిరనుభావైస్తమభినయేత్ ।

అత్ర శ్లోకః -

దారిద్ర్యేష్టవియోగాద్యైః నిర్వేదో నామ జాయతే ।

సమ్పుధారణనిఃశ్వాసైస్తస్య త్వభినయో భవేత్ ॥ ౨౮ ॥

అత్రానువంశ్యే ఆర్యే భవతః -

ఇష్టజనవిప్రయోగాద్దారిద్ర్యాద్వ్యాధితస్తథా దుఃఖాత్ ।

ఋద్ధిం పరస్య దృష్ట్వా నిర్వేదో నామ సమ్భవతి ॥ ౨౯ ॥

బాష్పపరిష్లుతనయనః పునశ్చ నిఃశ్వాసనదీనముఖనేత్రః ।

యోగీవ ధ్యానపరో భవతి హి నిర్వేదవాన్పురుషః ॥ ౩౦ ॥

గ్లానిర్నామ వాన్తవిరిక్తవ్యాధితపోనియమోపవాసమనస్తాపాతిశయమదన-

నేపనాతివ్యాయామాధ్యగమనక్షుత్పిపాసానిద్రాచ్ఛేదాదిభిర్విభావైః

సముత్పద్యతే । తస్యాః ఙామవాక్యనయనకపోలోదరమన్దపదోత్క్షేపణవేపనా-

నుత్సాహతనుగాత్రవైవర్ణ్యస్వరభేదాభిరనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః

।

అత్రార్యే భవతః -

వాన్తవిరిక్తవ్యాధిషు తపసా జరసా చ జాయతే గ్లానిః ।

కార్యేణ సాభినేయా మన్దభ్రమణేన కమేవన ॥ ౩౧ ॥

గదితైః ఙామఙామైర్నేత్రవికారైశ్చ దీనసఙ్ఖారైః ।

శ్లథభావేనాఙ్గానాం ముహుర్ముహుర్నిర్దిశేద్ గ్లానిమ్ ॥ ౩౨ ॥

శఙ్కా నామ సన్దేహాత్మికా స్త్రీనీచప్రభవా । చౌర్యాభిగ్రహణ-

న్యపాపరాధపాపకర్మకరణాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే । తస్యా

ముహుర్ముహురవలోకనావకుణ్ణనముఖశోషణజిహ్వలేహనముఖవైవర్ణ్య-

స్వరభేదవేపఘృశుష్కీష్ణకణ్ఠాయాససాధర్మ్యాదిభిరనుభావైరభినయః

ప్రయోక్తవ్యః ।

చౌర్యాదిజనితా శక్ష్మా ప్రాయః కార్యా భయానకే ।

ప్రియవ్యలీకజనితా తథా శృంఖ్లాఠిణీ మతా ॥ ౩౩॥

అత్రాకారసంపరణమపి కేవిదిచ్ఛన్తి । తచ్చ

కుశలైరుపాధిభిరిజ్జితైశ్చోపలక్ష్యమ్ ।

అత్రార్యే భవతః -

ద్వివిధా శక్ష్మా కార్యాహ్యోత్మసముత్థా చ పరసముత్థా చ ।

యా తత్రాత్మసముత్థా సా జ్ఞేయా దృష్టిచేష్టాభిః ॥ ౩౪॥

కించత్ప్రవేపితాఙ్గస్త్యధోముఖో వీక్షతే చ పార్శ్వాని ।

గురుసజ్జమానజిహ్వాః శ్యామాస్యః శక్ష్మితః పురుషః ॥ ౩౫॥

అనూయా నామ

నానాపరాధద్వేషపరైశ్వర్యసౌభాగ్యమేధావిద్యాశీలాదిభిర్విభాషైః

సముత్పద్యతే । తస్యాశ్చ పరిషది

దోషప్రఖ్యాపనగుణోపఘాతేర్ష్యాచక్షుఃప్రదా-

నాధోముఖభ్రుకుటీక్రియావజ్ఞానకుత్సనాదిరనుభావైరభినయః

ప్రయోక్తవ్యః ।

అత్రార్యే భవతః -

పరసౌభాగ్యేశ్వరతామేధాశీలాసముచ్ఛయాన్దృష్టాః ।

ఉత్పద్యతే హ్యనూయా కృతాపరాధో భవేద్యశ్చ ॥ ౩౬॥

భ్రుకుటికుటిలోత్కటముఖైః సేర్ష్యాక్రోధపరివృత్తనేత్రైశ్చ ।

గుణనాశనవిద్వేషైస్త్రాభినయః ప్రయోక్తవ్యః ॥ ౩౭॥

మదో నామ మదోపయోగాదుత్పద్యతే । స చ త్రివిధః పఞ్చవిభావశ్చ ।

అత్రార్యా భవన్తి -

జ్ఞేయస్తు మదస్త్రివిధస్తరుణో మధ్యస్తథావకృష్టశ్చ ।

కరణం పఞ్చవిధం స్యాత్తస్యాభినయః ప్రయోక్తవ్యః ॥ ౩౮॥

కశ్చిన్నృత్తో గాయతి రోదితి కశ్చిత్తథా హసతి కశ్చిత్ ।

పరుషవచనాభిధాయీ కశ్చిత్కశ్చిత్తథా స్వపితి ॥ ౩౯॥

ఉత్తమసత్త్వః శేతే హసతి చ గాయతి చ మధ్యమప్రకృతిః ।

పరుషవచనాభిధాయీ రోదత్యపి చాధమప్రకృతిః ॥ ౪౦॥

స్మితవచనమధురరాగో హృష్టతనుః కింఞ్చిదాకులితవాక్యః |
సుకుమారావిధగతిస్తరుణమదస్తూత్తమప్రకృతిః || ౪౧ ||

స్థితాఘూర్ణితనయనః స్తవ్వ్యాకులితబాహువిక్షేపః |
కుటిలవ్యావిధగతిర్మధ్యమదో మధ్యమప్రకృతిః || ౪౨ ||

నష్టస్మృతిర్హతగతిశ్చర్దితహిక్మాకపైః సుబీభత్సః |
గురుసజ్జమానజహ్వా నిష్ఠీవతి చాధమప్రకృతిః || ౪౩ ||

రజ్జే పిబతః కార్యా మదవృద్ధిర్నాట్యయోగమాసాద్య |
కార్యో మదక్షయో వై యః ఖలు పీత్వా ప్రవిష్టః స్యాత్ || ౪౪ ||

సస్త్రాసాచ్ఛాకాద్వా భయాత్ప్రహర్షాచ్ఛ కారణోపగతాత్ |
ఉక్త్యూమ్యాపి హి కార్యో మదప్రణాశః క్రమాత్క్షణైః || ౪౫ ||

ఏభిర్భావవిశేషైర్మదో ద్రుతం సమ్ప్రణాశముపయాతి |
అభ్యుదయసుఖైర్వాక్యైర్వైర్వైవ శోకః క్షయం యాతి || ౪౬ ||

శ్రమో నామ అధ్వవ్యాయామనేవనాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే | తస్య
గాత్రపరిమర్దనసంవాహననిఃశ్వసితవిజృమ్భితమన్దపదోక్షిపణనయన-
వదనవికూణనసీత్కరాదిభిరనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః |

అత్రార్యా -

నృత్తాధ్వవ్యాయామాన్నరస్య సజ్జాయతే శ్రమో నామ |
నిఃశ్వాసఖేదగమనైస్తస్యాభినయః ప్రయోక్తవ్యః || ౪౭ ||

ఆలస్యం నామ ఖేదవ్యాధిగర్భస్వభావశ్రమసౌహిత్యాదిభిర్విభావైః
సముత్పద్యతే స్త్రీనీచానామ్ |

తదభినయేత్సర్వకర్మానభిలాషశయనా-
సననిద్రాతస్త్రినేవనాదిభిరనుభావైః |

అత్రార్యా -

ఆలస్యం త్వభినేయం ఖేదావగతం స్వభావజం చాపి |
ఆహారవర్జితానామారమ్భణామనారమ్భాత్ || ౪౮ ||

దైన్యం నామ దౌర్గత్యమనస్తాపాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే |
తస్యాధృతిశిరోరోగగాత్రగౌరవాన్యమనస్కృతామృజాపరివర్జనా-
దిభిరనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః |

అత్రార్యా -

చిన్తాత్సుక్యసముత్థా దుఃఖాద్యా భవతి దీనతాం పుంసామ్ ।
సర్వమృజాపరిహారైర్వివిధోఽభినయో భవేత్తస్య ॥ ౪౯ ॥

చిన్తా నామ

ఐశ్వర్యభ్రంశేష్టద్రవ్యాపహారదారిద్ర్యాదిభిర్విభావైరుత్పద్యతే ।
తామభినయేన్నిఃశ్వసితోఽచ్చసితసన్తాపధ్యానాధోముఖచిన్తన-
తనుకార్య్యాదిభిరనుభావైః ।

అత్రార్యే భవతః -

ఐశ్వర్యభ్రంశేష్టద్రవ్యక్షయజా బహుప్రకారా తు ।
హృదయవితర్కపగతా నృణాం చిన్తా సముదృఢవతి ॥ ౫౦ ॥

సోఽచ్ఛస్మైర్నిఃశ్వసితైః సన్తాపైశ్చైవ హృదయశూన్యతయా ।
అభినేతవ్యా చిన్తా మృజావిహీనైరధృత్యా చ ॥ ౫౧ ॥

మోహో నామ దైవోపఘాతవ్యసనాభిఘాతవ్యాధిభయావేగపూర్వవైరా-
నుస్మరణాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే । తస్య నిశ్చైతన్యభ్రమణ-
పతనాఘూర్ణనాదర్శనాదిభిరనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః ।

అత్ర శ్లోకస్తావదార్యా చ -

ఆస్థానే తస్మరాన్తృష్ట్యా త్రాసనైర్వివిధైరపి ।
తత్ప్రతికారశూన్యస్య మోహః సముపజాయతే ॥ ౫౨ ॥

వ్యసనాభిఘాతభయపూర్వవైరసంస్మరణరోగజో మోహః ।
సర్వేన్ద్రియసమ్మోహాత్తస్యాభినయః ప్రయోక్తవ్యః ॥ ౫౩ ॥

స్మృతిర్నామ సుఖదుఃఖకృతానాం భావానామనుస్మరణమ్ ।
సా చ స్వాస్థ్యజఘన్యరాత్రినిద్రాచ్ఛేదసమానదర్శనోదాహరణ-
చిన్తాభ్యాసాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే । తామభినయే-
చ్ఛిరఃకమ్పనావలోకనభ్రాసమున్నమనాదిభిరనుభావైః ।

అత్రార్యే భవతః -

సుఖదుఃఖమతిక్రాన్తం తథా మతివిభావితం యథావృత్తమ్ ।
చిరవిస్మృతం స్మరతి యః స్మృతిమానితి వేదితవ్యోఽసౌ ॥ ౫౪ ॥

స్వాస్థ్యాభ్యాససముత్థా శ్రుతిదర్శనసమృఖవా స్మృతిర్నిపుణైః ।
శిర ఉద్వాహనకమ్పైర్నూర్భక్షేషైశ్చాభినేతవ్యా ॥ ౫౫ ॥

ధృతిర్నామ శౌర్యవిజ్ఞానశ్రుతివిభవశౌచాచారగురుభక్త్యధిక-

మనోరథార్థలాభకీడాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే ।

తామభినయేత్ప్రా-

ప్తానాం విషయాణాముపభోగాదప్రాప్తాతీతోపహృతవిసష్టానామను-
శోచనాదిభిరనుభావైః ।

అత్రార్యే భవతః -

విజ్ఞానశౌచవిభవశ్రుతిశక్తిసముద్భవా ధృతిః సద్భిః ।

భయశోకవిషదాద్యై రహితా తు సదా ప్రయోక్తవ్యా ॥ ౫౬ ॥

ప్రాప్తానాముపభోగః శబ్దరసస్పర్శరూపగన్ధానామ్ ।

అప్రాప్తైశ్చ న శోకో యస్యాం హి భవేద్ ధృతిః సా తు ॥ ౫౭ ॥

వ్రీడా నామ అకార్యకరణాత్మికా । సా చ

గురువ్యక్తికమణావజ్ఞాన-ప్రతిజ్ఞాతానిర్వహానపశ్చాత్తాపాదిభిర్విభావైః
సముత్పద్యతే ।

తాం నిగూఢవదనాథోముఖవిచిన్తనోర్వీలేఖనవస్త్రాఙ్గలీయకస్పర్శ-
నఖనికృన్తనాదిభిరనుభావైరభినయేత్ ।

అత్రార్యే భవతః -

కీఞ్చిదకార్యం కుర్వన్నేవం యో దృశ్యతే శుచిభిరన్వైః ।

పశ్చాత్తాపేన యతో వ్రీడిత ఇతి వేదితవ్యోఽసౌ ॥ ౫౮ ॥

లజ్జానిగూఢవదనో భూమిం విలిఖన్నఖాంశ్చ వినికృన్తన్ ।

వస్త్రాఙ్గలీయకానాం సంస్పర్శం వ్రీడితః కుర్యాత్ ॥ ౫౯ ॥

చపలతా నామ రాగద్వేషమాత్సర్యామర్షాప్రతికూల్యాదిభిర్విభావైః

సముత్పద్యతే । తస్యాశ్చ వాక్పారుష్యనిర్భర్తనవధబన్ధసమ్ప్రహార-

తాడనాదిభిరనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః ।

అత్రార్యా భవతి -

అవిమృశ్య తు యః కార్యం పురుషో వధతాడనం సమారభతే ।

అవినిశ్చితకారిత్యాత్మ తు ఖలు చపలో బుధైర్యేయః ॥ ౬౦ ॥

హర్షో నామ మనోరథలాభేష్టజనసమాగమనమనఃపరితోషదేవ-

గురురాజభర్తృప్రసాదభోజనాచ్ఛాదనలాభోపభోగాదిభిర్విభావైః

సముత్పద్యతే । తమభినయేన్నయనవదనప్రసాదప్రియభాషణాలింగన-

కణ్ణకీతపులకితాస్రస్వేదాదిభిరనుభావైః ।

అత్రార్యే భవతః -

అప్రాప్యే ప్రాప్యే వా లభ్యేఽర్థే ప్రియసమాగమే వాఽపి ।
హృదయమనోరథలాభే హర్షః సజ్జాయతే పుంసామ్ ॥ ౬౧॥

నయనవదనప్రియభాషాలింగనైశ్చ రోమాఞ్జాఞ్చః ।
లలితైశ్చాఙ్గవిహారైః స్వేదాద్వైరభినయస్తస్య ॥ ౬౨॥

ఆవేగో నామ ఉత్పాతవాతవర్షాకుఞ్జురోద్భ్రమణప్రియాప్రియశ్రవణ-
వ్యసనాభిఘాతాదిర్విభావైః సముత్పద్యతే । తత్రోత్పాతకృతో నామ
విద్యుదుల్కానిర్ధాతప్రపతనవస్త్యసూర్యోపరాగకేతుదర్శనకృతః ।
తమభినయేత్స్వరాఙ్గస్తతావైమనస్యముఖవైవర్ణ్యవిషాద-
విస్మయాదిభిః । వాతకృతం పునరవకుఞ్జనాక్షిపరిమార్జనవస్త్ర-
సఙ్గాహనత్వరితగమనాదిభిః । వర్షకృతం పునః సర్వాఙ్గ-
సమ్పిఞ్జనప్రధావనచ్ఛన్నాశ్రయమార్గణాదిభిః । అగ్నికృతం తు
ధూమాకులనేత్రతాఽఙ్గసఙ్కోచనవిధూననాతిక్రాంతాపక్రాంతాదిభిః ।
కుఞ్జురోద్భ్రమణకృతం నామ త్వరితాపసర్పణచఙ్చలగమన-
భయస్తమ్భవేపథుపశ్చాదవలోకనవిస్మయాదిభిః । ప్రియశ్రవణ-
కృతం

నామాభ్యుత్థానాలింగనవస్త్రాభరణప్రదానాశ్రుపులకీతాదిభిః ।
అప్రియశ్రవణకృతం నామ భూమిపతనవిషమవివర్తనపరిధావన-
విలాపనాక్రందనాదిభిః । వ్యసనాభిఘాతజం తు సహసాపసర్పణ-
శస్త్రచర్మవర్మధారణగజతురగరథారోహణసమ్ప్రధారణాదిభిః ।
ఏవమష్టవికల్పేఽయమావేగః సమ్భ్రమాత్మకః ।
స్థేర్యేణోత్తమమధ్యానాం నీచానాం చాపసర్పణైః ॥ ౬౩॥

అత్రార్యే భవతః -

అప్రియనివేదనాద్వా సహసా హ్యవధారితారివచనస్య ।
శస్త్రక్షేపాత్ త్రాసాదావేగో నామ సమ్భవతి ॥ ౬౪॥

అప్రియనివేదనాద్యో విషాదభావాశ్రయోఽనుభావస్య ।
సహసారిదర్శనాచ్ఛేత్పహరణపరిఘట్టనైః కార్యః ॥ ౬౫॥

జడతానామ సర్వకార్యాప్రతిపత్తిః । ఇష్టానిష్టశ్రవణదర్శన-
వ్యాధ్యాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే । తామభినయేదకథనావిభాషణ-
తూష్టిమ్భావాప్రతిభాఽనిమేషనిరీక్షణపరవశత్వాదిభిరనుభావైః ।

అత్రార్యో భవతి -

ఇష్టం వాఽనిష్టం వా నుఖదుఃఖే వా న వేత్తి యో మోహాత్ |
 తూష్ణీకః పరవశగో భవతి స జడసంజ్ఞితః పురుషః || ౬౬ ||

గర్వో నామ ఐశ్వర్యకులరూపయావనవిద్యాబలధనలాభాదిభిర్విభావైః
 సముత్పద్యతే | తస్యాసూయావజ్ఞాఘర్షణానుత్తరదానాసమూషణా-
 జ్ఞావలోకన విభ్రమాపహాసనవాక్పారుష్యగురువ్యతిక్రమణాధి-
 క్షేపవచనవిచ్ఛేదాదిభిరనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః
 అత్రార్యా భవతి -

విద్యావాప్తే రూపాదైశ్వర్యాదథ ధనాగమాద్వాపి |
 గర్వః ఖలు సీచానాం దృష్ట్యజ్ఞవిచారణైః కార్యః || ౬౭ ||

విషాదో నామ కార్యానిస్తరణదైవవ్యాపత్తిసముత్థః |
 తమభినయేత్సహాయాన్వేషణోపాయచిన్తనోత్సాహవిఘాతవైమనస్య-
 నిఃశ్వసితాదిభిరనుభావైరుత్తమమధ్యమానామ్ | అధమానాం తు
 విపరిధావనాలోకనముఖశోషణస్పృక్వపరిలేహాననిద్రా-
 నిఃశ్వసితధ్యానాదిభిరనుభావైః |

అత్రార్యా శ్లోకౌ -
 కార్యానిస్తరణాద్వా చౌర్యాభిగ్రహణరాజదోషాద్వా |
 దైవాదర్థవిపత్తీర్థవతి విషాదః సదా పుంసామ్ || ౬౮ ||

వైచిత్ర్యోపాయచిన్తాభ్యాం కార్య ఉత్తమమధ్యయోః |
 నిద్రానిఃశ్వసితధ్యానైరధమానాం తు యోజయేత్ || ౬౯ ||

ఔత్సుక్యం నామ ఇష్టజనవియోగానుస్మరణోద్యానదర్శనా-
 దిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే | తస్య దీర్ఘనిఃశ్వసితాథోముఖ-
 విచిన్తననిద్రాతస్త్రిశయనాభిలాషాదిభిరనుభవైరభినయః
 ప్రయోక్తవ్యః |

అత్రార్యా భవతి -
 ఇష్టజనస్య వియోగాదౌత్సుక్యం జాయతే హ్యానుస్మృత్యా |
 చిన్తానిద్రాతస్త్రిగాత్రగురుత్వైరభినయోఽస్య || ౭౦ ||

నిద్రా నామ దౌర్బల్యశ్రమక్లమమదాలస్యచిన్తాఽత్యాహార-
 స్వభావాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే | తామభినయేద్వదన-
 గౌరవశరీరావలోకననేత్రఘూరణనగాత్రవిజృమ్భన-
 మాన్వోఽచ్యవసితసన్న గాత్రతాఽక్షినిమీలనాదిభిరనుభావైః |

అత్రార్యే భవతః -

ఆలస్యాద్దౌర్బల్యాత్క్లమాచ్ఛమాచ్ఛిన్ననాత్స్వభావాచ్ఛ |
రాత్రౌ జాగరణాదపి నిద్రా పురుషస్య సమ్భవతి || ౭౧||

తాం ముఖగౌరవగాత్రప్రతిలోలననయనమీలనజడత్వైః |
జృమ్భణగాత్రవిమర్శైరనుభావైరభినయేత్పాంజ్ఞః || ౭౨||

అపస్మారో నామ

దేవయక్షనాగబ్రహ్మరాక్షసభూతప్రేతపిశాచ-గ్రహణానుస్మరణోచ్ఛిష్టశూన్యాగారసేవనాశుచి-

కాలాంతరాపరిపతనవ్యాధ్యాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే |
తస్య స్ఫురితనిఃశ్వసితోత్కమిత్తధావనపతనస్వేద-
స్తమ్భవదనఫేనజిహ్వోపరిలేహనాదిభిరనుభావైరభినయః
ప్రయోక్తవ్యః |

అత్రార్యే భవతః -

భూతపిశాచగ్రహణానుస్మరణోచ్ఛిష్టశూన్యగృహగమనాత్ |
కాలాంతరాతిపాతాదశుచేచ్ఛభవత్యపస్మారః || ౭౩||

సహసా భూమౌ పతనం ప్రవేపనం వదనఫేనమోక్షశ్చ |
నిఃసంజ్ఞసోఽస్థానం రూపాణ్యేతాన్యపస్మారే || ౭౪||

సుప్తం నామ నిద్రాభిభవవిషయోపగమనక్షితితలశయన-
ప్రసారణానుకర్షణాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే
నిద్రాసముత్థమ్ | తదుచ్ఛ్విసితంసన్న గాత్రాక్షిణిమీలన-
సర్వేన్ద్రియ సమ్మోహనోత్స్వప్నాయితాదిభిరనుభావైరభినయేత్ |

అత్రార్యే భవతః -

నిద్రాభిభవేన్ద్రియోపరమణమోహోఽర్హవేత్సుప్తమ్ |
అక్షిణిమీలనోచ్ఛ్విసనైః స్వప్నాయితజల్పితైః కార్యః || ౭౫||

సోచ్ఛ్విసైర్నిఃశ్వాసైర్మన్దాక్షిణిమీలనేన నిశ్చేష్టః |
సర్వేన్ద్రియసమ్మోహోత్సుప్తం స్వప్నైశ్చ యుజ్జీత || ౭౬||

విబోధో నామ ఆహారపరిణామనిద్రాచ్ఛేదస్వప్నాంత-
తీవ్రశబ్దశవణాదిభిర్విభావైః సముత్పద్యతే |
తమభినయేజ్ఞుమ్భణాక్షిపరిమర్దనశయనమోక్షణాదిభిరనుభావైః |
అత్రార్యా భవతి -

ఆహారవిపరిణామావృద్ధిస్పర్శాదిభిశ్చ సమూభతః |
 ప్రతిబోధస్త్యభినయో జృమ్భణవదనాక్షిపరిమర్తైః || ౭౭ ||
 అమర్షో నామ విద్యైశ్వర్యశౌర్యబలాధిక్తైరధిక్షిప్తస్యావమానితస్య వా
 సముత్పద్యతే | తమభినయేచ్ఛిరఃకమ్పనప్రస్వేదనాధోముఖచిన్తన-
 ధ్యానాధ్యవసాయోపాయసహాయాన్వేషణాదిభిరనుభావైః |
 అత్ర శ్లోకా -
 ఆక్షిప్తానాం సభామధ్యే విద్యాశౌర్యబలాధిక్తైః |
 నృణాముత్సాహసంయోగాదమర్షో నామ జాయతే || ౭౮ ||
 ఉత్సాహాధ్యవసాయాభ్యామధోముఖచిన్తనైః |
 శిరఃప్రకమ్పస్వేదాద్యైస్తం ప్రయుజ్జీత పణ్ణితః || ౭౯ ||
 అవహితం నామ ఆకారప్రచ్ఛాదనాత్మకమ్ | తచ్చ
 లజాభయాపజయ-
 గౌరవజైహ్మయాదిభిర్విభావిః సముత్పద్యతే |
 తస్యాన్యథాకథనావలోకిత-
 కథాభిజ్ఞకృతకధైర్యాదిభిరనుభావైరభినయః ప్రయోక్తవ్యః |
 అత్ర శ్లోకో భవతి -
 ధార్మ్యజైహ్మ్యదిసమ్భితమవహితం భయత్మకమ్ |
 తచ్ఛాగ్రణనయా కార్యం నాతివోత్తరభాషణాత్ || ౮౦ ||
 ఉగ్రతా ఆమ చౌర్యాభిగ్రహణనృపాపరాధాసత్ప్రలాపాదిభిర్విభావైః
 సముత్పద్యతే |
 తాం చ వధబన్ధనతాడననిర్భత్యనాదిభిరనుభావైరభినయేత్ |
 అత్రార్యా భవతి -
 చౌర్యాభిగ్రహనవశాన్నృపాపరాధాదథోగ్రతా భవతి |
 వధబన్ధతాడనాదిభిరనుభావైరభినయస్తస్యాః || ౮౧ ||
 భవతి చాత్ర శ్లోకః -
 నానాశాత్రార్థబోధేన మతిః సంజాయతే నృణామ్ |
 శిష్యోపదేశార్థకృతస్తస్యాస్త్యభినయో భవేత్ || ౮౨ ||
 వ్యాధిర్నామ వాతపిత్తకఫసన్నిపాతప్రభవః | తస్య జ్వరాదయో
 విశేషాః | జ్వరస్తు ద్వివిధః సశితః సదాహశ్చ |
 తత్ర సశితో నామ ప్రవేపితసర్వాఙ్గోష్కమ్పననికుఞ్చనా-

గ్న్యుభిలాషరోమాఞ్చహనువలననాసావికూననముఖ-
 శోషణపరిదేవితాదిభిరనుభావైరభినేయః । సదాహో నామ
 విక్షిప్తాఙ్గకరచరణభూమ్యుభిలాషానులేపనశీతాభి-
 లాషపరిదేవనముఖశోషోత్కృష్టాదిభిరనుభావైః ।
 యే చాన్యే వ్యాధయన్తైఃపి ఖలు ముఖవికూణనగాత్ర-
 స్తమభిస్రస్తాక్షినిఃశ్వసనస్తనితోత్కృష్టవేపనా-
 దిభిరనుభావైరభినేయాః ।

అత్ర శ్లోకో భవతి -
 సమానతస్తు వ్యాధీనాం కర్తవ్యోఽభినయో బుధైః ।
 స్రస్తాఙ్గగాత్రవిక్షేపైస్తథా ముఖవికూణనైః ॥ ౮౩॥

ఉన్మాదో నామ ఇష్టజనవియోగవిభవనాశాభిఘాత-
 వాతపిత్తశ్లేష్మప్రకోపాదిభిర్విభావైరుత్పద్యతే ।
 తమనిమిత్తహాసితరుదితోత్కృష్టాసమ్బద్ధప్రలాపశయితోపవిష్టోత్థిత-
 ప్రధావితనృత్తగీతపఠితభస్మపాంస్వవధూలనతృణనిర్మాల్యకుచేల-
 చీరఘటకకపాలశరావాభరణధారణోపభోగైరనేకైశ్చానవస్థితైఃప్రప్తా-
 నుకరణాదిభిరనుభావైరభినయేత్ ।

అత్రార్యే భవతః -
 ఇష్టజనవిభవనాశాదభిఘాతాద్వాతపిత్తకఫకోపాత్ ।
 వివిధాచ్చిత్తవికారాదున్మాదో నామ సమ్భవతి ॥ ౮౪॥
 అనిమిత్తరుదితహాసితోపవిష్టగీతప్రధావితోత్కృష్టైః ।
 అన్యైశ్చ వికారైరకృత్తైరున్మాదం సమ్ప్రయుజ్జీత ॥ ౮౫॥

మరణం నామ వ్యాధిజమభిఘాతజఞ్చ । తత్ర
 యదాస్త్రయకృచ్ఛూలదోషవైషమ్య-
 గణ్ణపిటకజ్వరవిఘాచికాదిభిరుత్పద్యతే తద్వ్యాధిప్రభవమ్ ।
 అభిఘాతజం తు
 శస్త్రాహిదంశవిషపానశ్వాపదగజతురగరథపశుయానపాత-
 వినాశప్రభవమ్ । ఏతయోరభినయవిశేషాన్యఙ్గామః -
 తత్ర వ్యాధిజం విషణ్ణగాత్రావ్యాయతాఙ్గవిచేష్టితనిమీలితనయన-
 హిక్మాశ్వాసోపేతానవేక్షితపరిజనావ్యక్తాక్షరకథనాదిభిరనుభావైరభినయేత్
 ।

అత్ర శ్లోకో భవతి -

వ్యాధీనామేకభావో హి మరణాభినయః స్మృతః ।

విషణ్ణగాత్రైర్నిశ్చేష్టైర్నిన్ద్రియైశ్చ వివర్జితః ॥ ౮౬ ॥

అభిఘాతజే తు నానాప్రకారాభినయవిశేషాః ।

శస్త్రక్షతాహిదష్టవిషపీత-

గజాదిపతితశ్వాపదహతాః । యథా తత్ర శస్త్రక్షతే తావత్సహసా

భూమిపతనవేపన-

స్ఫురణాదిభిరభినయః ప్రయోక్తవ్యః । అహిదష్టవిషపీతయోర్విషయోగో

యథా

కార్యవేపథువిదాహహిక్మాఫేనస్కన్ధభ్రజ్జడతామరణానీత్యష్టా

విషవేగాః ।

అత్ర శ్లోకౌ భవతః -

కార్యం తు ప్రథమే వేగే ద్వితియే వేపథుర్భవేత్ ।

దాహం తృతియే హిక్మాం చ చతుర్థే సమ్ప్రయోజయేత్ ॥ ౮౭ ॥

ఫేనశ్చ పశ్చమే కుర్యాత్క్షిప్తే స్కన్ధస్య భ్రజ్జనమ్ ।

జడతాం సప్తమే కుర్యాదష్టమే మరణం భవేత్ ॥ ౮౮ ॥

అత్రార్యా భవతి -

శ్వాపదగజతురగరథోద్భవం తు పశుయానపతనజం వా౭పి ।

శాస్త్రక్షతవత్కుర్యాదనవేక్షితగాత్రసంజ్ఞారమ్ ॥ ౮౯ ॥

ఇత్యేవ మరణం జ్ఞేయం నానావస్థాన్తరాత్మకమ్ ।

ప్రయోక్తవ్యం బుధైః సమ్యగ్యథా భవాజ్జచేష్టితైః ॥ ౯౦ ॥

త్రాసో నామ విద్యుదుల్కాశనిపాతనిర్ఘాతామ్బుధరమహాసత్త్వపశు-

రవాదిభిర్విభావైరుత్పద్యతే । తమభినయేత్సంక్షిప్తాజ్ఞోత్కమ్పనవేపథు-

స్సమ్భరోమాశ్చగర్గదప్రలాపాదిభిరనుభావైః ।

అత్ర శ్లోకో భవతి -

మహాభైరవనాదద్యైస్త్రాసః సముపజాయతే ।

స్సస్తాజ్ఞాక్షినిమేషైశ్చ తస్య త్వభినయో భవేత్ ॥ ౯౧ ॥

వితర్కో నామ సన్దేహవిమర్శవిప్రతిపత్త్యాదిభిర్విభావైరుత్పద్యతే ।

తమభిన-

యేద్వివిధవిచారితప్రశ్నసమ్ప్రధారణమన్త్రసంజ్ఞాహనాదిభిరనుభావైః

।

అత్ర శ్లోకో భవతి -

విచారణాదిసమూభతః సన్దేహాతిశయాత్మకః ।

వితర్కః సోఽభినేయస్తు శిరోభ్రూజేపకమ్పనైః ॥ ౯౨ ॥

ఏవమేతే త్రయస్త్రింశద్వ్యభిచారిణో భావా దేశకాలావస్థా-

నురూప్యేణామగతపరగతమధ్యస్థా ఉత్తమమధ్యమాధమైః

స్త్రీపుంసైః స్వప్రయోగవశాదుపపాద్యా ఇతి ।

త్రయస్త్రింశదిమే భావా విజ్ఞేయా వ్యభిచారిణః ।

సాత్త్వికాంస్తు పునర్భావాన్పువణ్యమ్యనుపూర్వశః ॥ ౯౩ ॥

అత్రాహ - కిమన్యే భావాః సత్త్వేన వినాఽభినేయన్తే యస్మాదుచ్యతే

ఏతే సాత్త్వికా ఇతి । అత్రోచ్యతే -

ఇహ హి సత్త్వం నామ మనఃప్రభవమ్ । తచ్చ సమాహితమనస్త్యాదుచ్యతే

।

మనసః సమాధౌ సత్త్వనిష్పత్తిర్భవతి । తస్య చ యోఽసౌ స్వభావో

రోమాఞ్చాశ్రువైవర్ణ్యాదిలక్షణో యథాభావోపగతః స న

శక్యోఽన్యమనసా

కర్తుమితి । లోకస్వభావానుకరణత్వాచ్చ నాట్యస్య సత్త్వమీపిత్వమ్ ।

కో దృష్టాస్తః - ఇహ హి నాట్యాధర్మిప్రవృత్తాః సుఖదుఃఖకృతా

భావాస్తథా

సత్త్వవిశుద్ధాః కార్యా యథా సరూపా భవన్తి । తత్ర దుఃఖం నామ

రోదనాత్మకం

తత్కథమదుఃఖితేన సుఖం చ ప్రహర్షాత్మకమసుఖితేన వాభినేయమ్ ।

ఏతదేవాస్య సత్త్వం యత్ దుఃఖితేన సుఖితేన వాఽశ్రురోమాఞ్చా

దర్శయితవ్యో

ఇతి కృత్వా సాత్త్వికా భావా ఇత్యభివ్యాఖ్యాతాః । త ఇమే -

స్తమ్భః స్వేదోఽథ రోమాఞ్చః స్వరభేదోఽథ వేపథుః ।

వైవర్ణ్యమశ్రుప్రలయ ఇత్యష్టౌ సాత్త్వికా మతాః ॥ ౯౪ ॥

అత్రార్యాః । తత్ర -

క్రోధభయహర్షలజాదుఃఖశ్రమరోగతాపఘాతేభ్యః ।

వ్యాయామక్లమధర్మైః స్వేదః సమ్పిడనాచైవ ॥ ౯౫ ॥

హర్షభయశోకవిస్మయవిషాదరోషాదిసమ్భవః స్తమ్భః ।

శీతభయహర్షరోషస్పర్శజరారోగజః కమః || ౯౬ ||
 ఆనన్దామరాభ్యాం ధూమాంజ్ఞనజ్ఞుమ్భణాద్భయాచ్ఛ్చకాత్ |
 అనిమేషప్రక్షణతః శీతాద్రోగాద్భవేదశ్రు || ౯౭ ||
 శీతక్రోధభయశ్రమరోగక్లమతాపజం చ వైవర్ణ్యమ్ |
 స్పర్శభయశీతహర్షాత్ క్రోధాద్రోగాచ్ఛ రోమాంజ్ఞః || ౯౮ ||
 స్వరభేదో భయహర్షక్రోధజరారౌక్ష్యరోగమదజనితః |
 శ్రమమూర్ఛమదనిద్రాభిఘాతమోహాదిభిః ప్రలయః || ౯౯ ||
 ఏవమేతే బుధైరేయా భావా హ్యష్టౌ తు సాత్త్వికాః |
 కర్మ వైషాం ప్రవక్ష్యామి రసభావానుభావకమ్ || ౧౦౦ ||
 నిఃసంక్షో నిష్పుకమృశ్చ స్థితః శూన్యజడాకృతిః |
 స్కన్నగాత్రతయా వైవ స్తమ్భం త్వభినయేద్బుధః || ౧౦౧ ||
 వ్యజనగ్రహణాచ్ఛాపి స్వేదాపనయనేన చ |
 స్వేదస్యాభినయో యోజ్యస్తథా వాతాభిలాషతః || ౧౦౨ ||
 ముహుః కణ్ణకితత్వేన తథోల్లకసనేన చ |
 పులకేన చ రోమాంజ్ఞం గాత్రస్పర్శేన దర్శయేత్ || ౧౦౩ ||
 స్వరభేదోఽభినేతవ్యో భిన్నగద్గదనిస్వనైః |
 వేపనాత్పురణాత్కమాద్వేపభుం సమ్పృదర్శయేత్ || ౧౦౪ ||
 ముఖవర్ణపరావృత్త్యా నాడీపీడనయోగతః |
 వైవర్ణ్యమభినేతవ్యం ప్రయత్నాత్తద్ధి దుష్కరమ్ || ౧౦౫ ||
 బాష్పామ్బుష్టతనేత్రత్వాన్నేత్రసంమార్జనేన చ |
 ముహురశ్రుకణాపాతైరసం త్వభినయేద్బుధః || ౧౦౬ ||
 నిశ్చేష్టో నిష్పుకమృత్వాదవ్యక్తశ్వసితాదపి |
 మహీనిపతనాచ్ఛాపి ప్రలయాభినయో భవేత్ || ౧౦౭ ||
 ఏకోనపఞ్చాశదిమే యథావద్భావాస్త్యవస్థా గదితా మయేహ |
 భూయశ్చ యే యత్ర రసే నియోజ్యాస్తాన్ శ్రోతుమర్హన్తి చ విప్రముఖ్యాః
 || ౧౦౮ ||

[అత్ర శ్లోకాః -

శక్జ్కావ్యాధిస్తథాగ్లానిశ్చిన్తానూయా భయం తథా ।

విస్మయశ్చ వితర్కశ్చ స్తమ్భశ్చపలతా తథా ॥

రోమాఞ్చుహర్షా నిద్రా చ తథోన్మాదమదావపి ।

స్వేదశ్చైవావహితం చ ప్రలయో వేపథుస్తథా ॥

విషాదశ్రమనిర్వేదా గర్వావేగౌ ధృతిః స్మృతిః ।

మతిర్మోహో విబోధశ్చ సుప్తమాత్సుక్యవర్జితే ॥

క్రోధామర్షా చ హాసశ్చ శోకోఽపస్మార ఏవ చ ।

దైన్యం చ మరణం చైవ రతిరుత్సాహసంయుతా ॥

త్రాసవైవర్ణ్యరుదితైః స్వరభేదః శమోఽపి చ ।

జడతా చ తథా షట్ చ చత్వారింశత్ప్రకీర్తితాః ॥]

ఆలస్యోగ్ర్యజగుప్సాఞ్శైవరేవం భావైస్తు వర్జితాః ।

ఉద్భావయన్తి శ్శృంగారం సర్వే భావాః స్వసంజ్ఞయా ॥ ౧౦౯ ॥

[యథాఽవసరమేతే హి స్థాయినఞ్చారినత్వజాః ।

ఉద్దీపయన్తి శ్శృంగారం రసమాసాద్య సంజ్ఞితమ్ ॥]

గ్లానిః శక్జ్కా హ్యనూయా చ శ్రమశ్చపలతా తథా ।

సుప్తం నిద్రావహితం చ హాస్యే భావాః ప్రకీర్తితాః ॥ ౧౧౦ ॥

నిర్వేదశ్చైవ చిన్తా చ దైన్యం గ్లాన్యాస్తమేవ చ

జడతా మరణం చైవ వ్యాధిశ్చ కరుణే స్మృతాః ॥ ౧౧౧ ॥

గర్వోఽనూయా మదోత్సాహావేగోఽమర్ష ఏవ చ ।

క్రోధశ్చపలతౌగ్ర్యం చ విజ్ఞేయా రౌద్రసమ్భవాః ॥ ౧౧౨ ॥

అసమ్మోహస్తథోత్సాహ ఆవేగో హర్ష ఏవ చ ।

మత్తిత్సైవ తథోగ్రత్వమమర్షో మద ఏవ చ ॥ ౧౧౩ ॥

రోమాఞ్చుః స్వరభేదశ్చ క్రోధోఽనూయా ధృతిస్తథా ।

గర్వశ్చైవ వితర్కశ్చ వీరే భావా భవన్తి హి ॥ ౧౧౪ ॥

స్వేదశ్చ వేపథుశ్చైవ రోమాఞ్చో గద్గదస్తథా ।

త్రాసశ్చ మరణశ్చైవ వైవర్ణ్యం చ భయానకే ॥ ౧౧౫ ॥

అపస్మారస్తథోన్మాదో విషాదో మద ఏవ చ ।

మృత్యుర్వ్యాధిర్భయం చైవ భావా బీభత్ససంశ్రయాః ॥ ౧౧౬ ॥

స్తమ్భః స్వేదశ్చ మోహశ్చ రోమాఞ్చోఽవిస్మయస్తథా ।
 ఆవేగో జడతా హర్షో మూర్ఛా చైవాదుభతాశ్రయాః ॥ ౧౧౭ ॥
 యే త్వేతే సాత్త్వికా భావా నానాభినయసంశ్రితాః ।
 రసేష్యేతేషు సర్వే తే జ్ఞేయా నాట్యప్రయోక్తుభిః ॥ ౧౧౮ ॥
 న హ్యేకరసజం కావ్యం కిఞ్చిదస్తి ప్రయోగతః ।
 భావో వాపి రసో వాపి ప్రవృత్తిర్వృత్తిరేవ చ ॥ ౧౧౯ ॥
 [బహూనాం సమవేతానాం రూపం యస్య భవేద్బహు ।
 స మత్తవ్యో రసః స్థాయీ శేషాః సఞ్చారిణో మతాః ॥
 దీపయంతః ప్రవర్తంతే యే పునః స్థాయినం రసమ్ ।
 తే తు సఞ్చారిణో జ్ఞేయాస్తే హి స్థాయిత్వమాగతాః ॥
 విభావానుభావయుతో హ్యుజ్జ్వలస్తుసమాశ్రయః ।
 సంచారిభిస్తు సంయుక్తః స్థాయ్యేవ తు రసో భవేత్ ॥
 స్థాయీ సత్త్వాతిరేకేణ ప్రయోక్తవ్యః ప్రయోక్తుభిః ।
 సఞ్చార్యాకారమాత్రేణ స్థాయీ యస్మాదవస్థితః ॥
 యే త్వేతే సాత్త్వికా భావా నానాభినయయోజితాః ।
 రసేష్యేతేషు సర్వేషు తే జ్ఞేయా నాట్యకోవిదైః ॥
 న హ్యేకరసజం కావ్యం నైకభావైకవృత్తికమ్ ।
 ఏవమర్థే రాగమాయాతి ప్రయుక్తం హి ప్రయత్నతః ॥
 భావా వాఽపి రసా వాఽపి ప్రవృత్తిర్వృత్తిరేవ వా ।
 బీభృతాన్దుభృతశాన్తానాం త్రైవిధ్యం నాత్ర కథ్యతే ॥
 షణ్ణాం రసానాం త్రైవిధ్యం నానాభావారసాన్వితమ్ ।
 సత్త్వప్రయోజితో హ్యుర్ధః ప్రయోగోఽత్ర విరాజతే ॥
 విదిత్వా హి విరాజంతే లోకే చిత్రం హి దుర్లభమ్ ॥]
 నానాభావార్థసమ్పన్నాః స్థాయీసత్త్వాభిచారిణః ।
 పుష్పావకీర్ణాః కర్తవ్యాః కావ్యేషు హి రసా బుధైః ॥ ౧౨౦ ॥
 ఏవం రసాశ్చ భావాశ్చ వ్యవస్థా నాటకే స్మృతాః ।
 య ఏవమేతాఞ్జానాతి స గచ్ఛేత్సిద్ధిముత్తమామ్ ॥ ౧౨౧ ॥

ఇతి శ్రీభారతీయే నాట్యశాస్త్రే భావవ్యङ्గికో నామ సప్తమోఽధ్యాయః ॥

Encoded by Padmakar Dadegaonkar dadegaonkar@yahoo.com

——
Natya Shastra Chapter 7

pdf was typeset on March 24, 2024

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

